

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINI NORM SUPRATIMAS

Žmogaus psichinio vystymosi klausimai apraipia tiek plaia sritis, kad tyrin tojai neišvengiamai apsiriboja atskir psichini funkcij studijavimu, nors ir mano, kad žmogaus elgesys yra vairi funkcij visumos išraiška. B davo teigiama, kad pirmiau reikia suprasti vairi funkcij veikl paskirai, o tada prad ti r pintis j s veikos klausimais. Tai iau behaviorist hegemonijos subyr jimas anglosaks psicholog tarpe, sistem teorijos sigal jimas daugelyje mokslo sri i , ir ypa strukt ralistinio poži rio išplitimas socialiniuose moksluose griaua pasitik jim toki suskaldyt tyrim tikslingumu ir veda s ryši ieškojim ne tik atskir funkcij veikloje, bet ir j vystymesi.

ia noriu apžvelgti vystymosi eig dviejose psichin s veiklos šakose : protavimo bendrai ir etini princip supratimo. Protinio vystymosi studijos dažniausiai yra nukreiptos daiktin s tikrov s pažinim ir apibr žia vystymosi pakopas m stymo lygiu apie medžiagin tikrov . Paskutiniu metu vis d lto atsiranda duomen ir apie m stymo vystym si ryšium su visuomenine tikrove, su žmoni santyki suvokimu ir juos saistan i d sni supratimu. Kokybin s pakopos randamos ne tik medžiagin s tikrov s, bet ir visuomenin s tikrov s vystymosi raidoje. Tad lieka manoma kelti klausim apie ryšius tarp m stymo lygio parodomo vienoje ir kitoje srityje. Mane kaip tik ir domina šis esminis klausimas apie protin vystym si aplamai: ar m stymo veiksm derinys bet kurioje vystymosi pakopoje gali b ti apib dintas grynai formaliai, neatsižvelgiant turin , kuriuo jis veikia, ar tenka atpažinti vairi , m stymo veiksm por šes, turin ias giminingumo, bet išsivystanias paskirai, žmogui santykiaujant su skirtingomis tikrov s sritimis ? Jeigu pasisakoma už antr galimum , tada tenka svarstyti galimus ryšius tarp toki gimining m stymo veiksm , ypa j vystymosi metu.

Prieš konkre iai svarstant šiuos klausimus, reikia nors trumpai aptarti vystymosi s vok ir panagrinti strukt ralistinio poži rio tak protinio vystymosi problem svarstymui. Vystymasis randamas ne tik žmogaus gyvenime, bet ir gyv n evoliucijoje, istorijos b gyje, mokslo raidoje, ir t.t. Vystymosi s voka apraipa

tam tikrus pasikeitimus laiko t km je¹. Apibendrinant galima teigti, kad vystymasis nusako kaitę, kuri turi kryptį, dėsningumą ir veda didesnėms dalims išsiskyrimui, bet drauge ir į didesnį suderinimą visumoje. Todėl vystymosi žymi galima ieškoti variose apraiškose. Apsiribojant žmogaus gyvenimu, vystymosi kryptis paprastai aptariama ryšium su koku nors brandumo supratimu, kuris nusako ne chronologinį amžių, bet tam tikrą suidealintą būvį, kur žmogus tikrovę nebina pasiekia. Kiekvienas žymesis vystymosi teorijos kriterijus kitaip būvį apibūdina: pavyzdžiui, Maslow kalba apie pilnutinį savęs išreiškimą (*actualization*), Erikson — abipusiškumo išvystymą santykiuojant su kitais žmonėmis, Jung — apie savitumo išieškojimą, Piaget — apie pilnai logišką samprotavimo pasiekimą. Toks būvis nėra suprantamas kaip tikslas, kurio žmogus siningai siekia, bet kaip teoretinis galimumas, kurio apibrėžimas galima studijuoti vystymosi eigą ir nurodyti pakopas, artinančias link to apibrėžto būvio.

Vystymosi raida, sakoma, yra pastovi, nes atskiri pakopos saitai nėra atsitiktiniai, o išplaukia iš tos pakopos logiško ryšio su vystymosi kryptimi. Viena vystymosi pakopa yra laikoma aukštesne už kitą, ne todėl kad ji vėliau atrandama žmogaus amžiaus būgyje, bet todėl kad ji atspindi psichinių funkcijų derinį, artimesnį apibrėžtam galutiniam vystymosi būviui. Kitaip sakant, kiekviena žemesnė pakopa yra laikoma reikalinga aukštesnei pakopai pasiekti, ir kiekviena aukštesnė pakopa sujungia visus žemesnįsias pakopas pasiekimus jau labiau suskirstytoje bei suderintoje visumoje. Iš čia išplaukia ir formalinis vystymosi matas: nors kalbant apie varias veiklos sritis tenka vardinti skirtingus pasiekimus, tačiau jei kuri veiklos sritis vystosi, jos pasiekimai savitarpyje sudaro vis išsamesnius derinius, nepaisant jų specifinio turinio. Žinoma, atskiros vystymosi teorijos skirtingai aptaria vystymosi eigos pakopas, tačiau visos pripažįsta tos eigos hierarchinį požymį bei jos nekintamumą.

Vystymasis iš esmės vyksta laipsniškai, vienok paprastai skiriamos kokybiškai skirtingos vystymosi pakopos; tatau galima kalbėti apie vienos ar kitos funkcijos, arba psichinės veiklos aplamai, pasiektą lygį vystymosi raidoje. Vystymosi pakopos gali būti apibrėžiamos naudojant vairius požymius. Vienas svarbus¹

¹ Vystymosi savybės galima vairiai aptarti; čia pateikiamas požymis plačiau nagrinėjamas: H. Werner, *The Concept of Development from a Comparative and Organismic Point of View*, žr. D. B. Harris, *The Concept of Development*, Minnesota 1957; B. Kaplan, *Meditations on Genesis*, žr. *Human Development*, 1967, 10 t., 65-87 psi.; I. Užgiriene, *Žmogaus vystymasis ir aplinkos kaita*, žr. *Mūsų Vytis*, 1971 m. 3 nr., 86-91 psi.; I. Užgiriene ir J. McV. Hunt, *Assessment in Infancy*, 1975, 3-10 psi.

b das vystymosi pakopoms išskirti yra ieškojimas pasikeitim psichin s veiklos visum sudaran i funkcij sandaroje, apibr žiant skirtingas pakopas kaip savit kalbam funkcij derin . Kadangi tuo gilinamasi funkcij derinio savybes, tok poži r galima laikyti strukt ralistiniu. Ta iau koks beb t pakop išskyrimo kriterijus, kokybiškai skirtingos pakopos turi sau b ding tikrov s supratim , kuris atsispindi praktin s veiklos vairyb je.

Nepaisant kad strukt ralistinis metodas yra vis dažniau linkniuojamas socialini moksl veikaluose, nelengva yra kalb ti apie strukt ralistin metod apskritai, nes kiekviena sritis — lingvistika, antropologija, psichologija, kult ros istorija — š metod artimai sieja su kuria nors teorija ir j gerokai savitai supranta ². Gal tik tiek galima pasakyti, kad tai yra metodas, si lantis nagrin ti vairius reiškinius pagal j vidin s sandaros požymius. Vienok net ir toks bendras posakis nurodo bent tris šio poži rio ypatybes. Pirma, yra pabr žiama, kad reiškiniai turi išorin ir vidin pus . Nurodoma, kad yra tikslu nagrin ti ne išviršinius reiškiniai bruožus, bet gilintis j pasl ptas vidines savybes, ieškant ši savybi sandaros form . ia ir iškyla filosofinis klausimas apie t neapuiopiam vidini savybi tikrov . Ar tokios vidin s reiškiniai savyb s egzistuoja ir gali b ti surandamos, ar jos yra mokslininko sukuriamos, kaip priemon s, padedan ios tikrov pažinti ir suprasti ? Nesigilinant š klausim tenka tik pasteb ti, kad psichologai, kurie pritaria strukt ralistiniam metodui, daugumas pripažsta toki vidini savybi tikrov ir bent teoretin galimum jas palaipsniui teisingai pažinti.

Antra, strukt ralistinio metodo dom jimasis reiškiniai vidine sandara nurodo, kad tos neišorin s savyb s kaip tik yra tai kas jungia ir derina kalbamo reiškinio atskirus požymius. Kitaip sakant, išorin s reiškinio savyb s atspindi jo ypatum kada yra sujungtos specifin visum ; tas derinys, jungties forma, sandara ir nusako reiškinio strukt r . Kadangi vairios savyb s gali tur ti

² Vis daugiau atsiranda veikal , kurie bando apžvelgti strukt ralistin poži r : pavyzdžiui, M. Lane, *Introduction to Structuralism*, 1970 ; R. Macksey ir E. Donato, *The Structuralist Controversy*, 1970 ; D. Robey, *Structuralism*, 1973. Lingvistikoje strukt ralistiniam poži riui atstovauja: R. Jakobson ir M. Halle, *Fundamentals of Language*, 1968 ; N. Chomsky, *Syntactic Structures*, 1957 ; A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paryžius 1966. Bene žymiausias strukt ralistinio poži rio atstovas antropologijoje yra C. Lévi-Strauss, žr. : *Structural Anthropology*, 1963 ; *La Pensée Sauvage*, Paryžius, 1962. Strukt ralistinio poži rio atstovu save laiko ir J. Piaget, žr. *Structuralism*, 1970. H. Gardner, *The Quest for Mind*, 1973.

t pa i sandaros form , galima atitraukti kalb ti apie strukt - rines savybes ir tuo poži riu lyginti vairius reiškinius. Tatai ir sudaro strukt ralistinio metodo esm vairiose mokslo šakose. Tre ia, nurodymas kad reikia reiškinius nagrin ti pagal j vidin s sandaros požymius implikuoja, kad nors kaita ir yra b dinga visokiems reiškiniams, joje reikia ieškoti pastovi savybi , t.y., strukt rini savybi . Strukt ralistai labai skiriasi tiek kait , tiek pastovum aiškindami. Kaita gali reikšti vystym si, bet taip pat ir atsitiktin išorin variacij , galimus kokio nors d snio poreiš - kius, ir t.t. Strukt ralistinis metodas betgi veda pastovumo ieš - kojim nuolatin je reiškini kaitoje, tikintis, kad surastas vidin s sandaros pastovumas pad s suprasti regim išorin kait . Reikia pasteb ti, kad strukt ralistinis poži ris skiriasi nuo atomistinio tuo, kad jis ieško pastovumo reiškini sandaroje, o ne j sudeda - mose dalyse.

Strukt ralistiniam metodui pritaria ir šveicar psichologas Jean Piaget, kurio vystymosi teorija yra šiuo metu bene takin - giausia protinio vystymosi srityje. Piaget ta iau pabr žia, kad netikslu kalb ti apie reiškini strukt r , neatsižvelgiant tos strukt - t ros genez , taip pat kaip neverta samprotauti apie vystym si, nesidomint sandaros arba strukt riniais klausimais. Pagal Piaget, vystymasis nusako kait , o m stymo veiksm sandara — pasto - vum ³. Jis, tod l, apibr žia pagrindines protinio vystymosi pa - kopas ne specifiniais pasiekimais, bet tuose pasiekimuose slypin - ia m stymo veiksm sandara. Protinis vystymasis jam nusako kait , kurioje matome besirutuliojan ios m stymo veiklos strukt - t ros išraiškas.

Nors Piaget protinio vystymosi teorija labiausiai remiasi duomenimis apie daiktin s tikrov s supratimo kitim , ji taikoma aiš - kinti randamus pasikeitimus ir kitose veiklos srityse. Ryšio tarp vairi psichin s veiklos sri i klausim Piaget prad jo kelti jau beveik prieš penkiasdešimt met , tik jo darbai tada nesusilauk reikiamo d mesio⁴. Paskutiniu metu daugelis jo ankstyvesni steb jim buvo sistematingai pakartoti ir išpl sti, tokiu b du tie patys klausimai gali b ti keliami iš naujo, tikslesni duomen šviesoje. Piaget esm je pasisako už m stymo veiksm formal panašum , neatsižvelgiant veiklos turin ir bando aptarti j sandaros savybes, sudaran ias kiekvienos vystymosi pakopos šerd ; v lesni studij duomenys betgi rodo didesn psichin s veiklos

³ J. Piaget, *Genesis and Structure in the Development of Intelligence. Six Psychological Studies*, 1967.

⁴ J. Piaget, *Judgement and Reasoning in the Child*, 1926 ; taip pat *The Moral Judgement of the Child*, 1932.

sri i nepriklausomum ir m stymo veiksm daugialypiškum . Tatai ir skatina tyrin ti s veik tarp tam tikros m stymo veiksm sandaros pasiekimo ir patirties bruož , kurioje nors psichin s veiklos srityje, ir taip pat s veik tarp tokios m stymo veiksm sandaros atsiradimo vienoje psichin s veiklos srityje ir kitoje. Nor dama šiuos klausimus paryškinti, nors suglaustai pateiksiu Piaget teigimus apie protinio vystymosi eig , o po to, amerikie i psichologo L. Kohlberg dorini princip supratimo vystymosi aptarim , kuris iš ties yra išrutuliotas iš Piaget ankstyv j pasi-sakym .

Protinis vystymasis. — Bendrai imant, Piaget skiria keturias protinio vystymosi pakopas: praktin s veiklos tarpsn k dikyst je, priešsistematinio protavimo tarpsn ikimokykliniame amžiuje, konkre iai sistematinio protavimo tarpsn mokyklos amžiuje, ir formaliai sistematinio protavimo tarpsn , pasiekiam brendimo metu. Nežadu ia Piaget skiriamas vystymosi pakopas tiksliai ir išsamiai išnagrini ti. Užteks tik trumpai kiekvien aptarti ir iškelti tai pakopai b dingas mintijimo savybes ⁵.

K dikio protavimas ribojasi praktine veikla, nes neišvystus kalbos, pagrindini tikrov s s vok , nei išsamios vaizdži siste-mos, jis negali nei apibendrintai nei atitrauktai m styti apie aplin-kos reiškinius. Jo veikla siekia konkre i rezultat , o ne supratimo. Žinoma, ir šiame tarpsnyje m stymo veikla kei iasi, nes primity-vaus mokymosi b du yra sujungiami poj iai, ple iasi suvokimas, pastebimas besikartojan i apraišk d sningumas, paties vaiko veikla pasidaro sud tingesn , suderinanti daugiau veiksm vien-tis grandin . domu, kad toki praktišk veiksm s rangoje galima pasteb ti strukt rines savybes, formaliai panašias savybes randamas mintijimo veiksm sandaroje v lesn se vystymosi pako-pose, arba savybes randamas kalbos gramatin je sandaroje. Pavyzdžiui, veiklos visuma išsiskiria siek ir priemonės ir galina vaik bandyti vairius veiksmus kaip priemonės tai pa iai pasekmei išgauti, tuo pa iu išreiškiant santyk vieno su daugeliu ir taip pat vieno veiksmo kitam subordinacijos pradži . Arba v l, vaikai dažnai savo veikloje k nors padaro ir tuojau sunaikina, tuo pa iu savo veikloje išreikšdami neigimo princip . Kartais vaikas pasi-renka kok daikt ir vairius savo veiksmus nukreipia t daikt , tuo pa iu lyg vartodamas pasirinkt j daikt veiksnium, o kitus

⁵ J. Piaget, *The Psychology of Intelligence*, 1950.

savo veiksmus — pažyminiais ⁶. Tokia praktin s k dikio veiklos analiz ir galina Piaget teigti, kad m stymas išauga iš praktin s veiklos ir esm je yra tos veiklos transformacija aukštesniame lygyje.

Antroji protinio vystymosi pakopa prasideda su kalbos apvaldymu. Kalba suteikia vaikui b d ženklinti daiktus bei vykius, tuo pa iu galindama j veikti ne tik praktiškai, bet ir simboli keliu. Kalba išple ia pažinimo lauk ir padeda vaikui apibendrinti savo patirt , o taip pat ir perimti apibendrint kit žmoni patirt . Žinoma, kalba n ra vaiko lygiai taip pat vartojama kaip suaugusio, jo s vokos dažnai b na per pla iai apibendrinamos ar perdaug susiaurinamos bei sukonkretinamos, nes jo m stymas neturi strukt rin s formos galinan ios logiškai protauti. Tai, kas buvo pasiekta praktiškos veiklos plotm je, dabar turi b ti perkelta s moningo, simboli pagalba vykdomo mintijimo plotm . Kadangi šiame tarpsnyje formuojasi m stymo veiklos sistematiškumas, bet dar n ra išvystytas iki vientisos vis mintijimo veiksm sandaros, šis tarpsnis vadinamas priešsistematiniumi. Ryškiausia šio tarpsnio žym yra gr žtamojo (*reversibilitate*) veiksmo tr kumas m stymo veiksm sandaroje. Jeigu suvokiama kurio nors reiškiniio dvi dalys, tai nebesvarstoma apie t reiškin kaip visum , arba, jeigu kuris nors daiktas apr piamas viena s voka, tai tuo pa iu nebeapr piamas kita. D l to vaiko m stymas atrodo nenuoseklus. Štai keletas klasišk pavyzdži . Jei 4-5 met vaikui parodoma g li puokšt sudaryta iš 5 roži ir 3 ramuni , ir jo klausiama, ar yra daugiau roži ar daugiau g li , vaikas atsako, kad daugiau roži . Tai vyksta tod l, kad jam suskirs ius g les rožes ir ramunes, jis nebegali mintimi gr žti prie g li visumos, jis negali rožes išskirti ir tuo pat metu jas suvokti kaip bendrai g les. D l to vaikas lygina kiek roži ir ramuni , o ne roži ir g li . Arba v l, vaikas paklaustas, kiek jis turi broli , teisingai atsako kad du : Petriuk ir Jonuk ; ta iau jeigu toliau klausiama kiek Petriukas turi broli , jis atsako — vien . Tai vyksta tod l, kad vaikas tuo pat metu nesuvokia sav s kaip veik jo, turin io brolius, ir kaip brol , kito veik jo. D l panaši priežas i iškyla daikt lyginimo ir skirstymo sunkumai. Vaikas atsižvelgia vienu kuriuo metu tik vien ryški daikto savyb , bet ne kelias. Tatai pastebima, kad ir vaikui sprendžiant apie skys io kiek dviejose nevienodos formos stiklin se. Jeigu vaikas atkreipia d mes vandens lygio aukšt

⁶ Praktini veiksm strukt ra pla iau aptariama : I. C. Užgiris, *Organization of Sensorimotor Intelligence*, žr. M. Lewis, *Origins of Intelligence*, 1976, 123-163.

stiklin je, tai jis nebeži ri stiklin s apimt ir sprendžia, kad toje stiklin je, kurioje vandens lygis yra aukštesnis, vandens yra daugiau, nors toji stiklin ir b t žymiai siauresn už antr . O jei viena stiklin paimama tiek siaura, kad vaikas atkreipia d mes ši ypatyb , tai tada jis neatsižvelgia vandens lyg . Kitaip sakant, vaik atsakymus negalima paaiškinti išmokimu netiksliai b d kiekiui nustatyti, kadangi jie išplaukia iš j m stymo veiksm sandaros ypatum . Panaši konkre i davini Piaget surinko labai daug ir kiti jo steb jim davinius daugmaž patvirtino. Iš viso, šiame tarpsnyje vaikas samprotauja ne apie reiškini vyksm , bet apie j pastovias ypatybes, t.y. pradmens tašk ir vyksmo pasekmes. Jeigu vaikui parodoma, kaip nuo stalo nukrinta lazda, jis lengvai gali pavaizduoti lazda ant stalo, prieš jai pradedant kristi, ir taip pat ant žem s, jau nukritusi , bet ne kritimo metu. Piaget tai aiškina vaiko m stymo veiksm sandaros tr kumais, teigdamas, kad vaikas iš tikro negali reiškini eigos pilnai pažinti kol jo m stymo veikla nepasiekia aukštesnio lygio.

Tre iasis, konkre iai sisteminio protavimo tarpsnis pasižymi m stymo veiksm sistetine sandara, kuri turi matematinę grupę savybes ir tuo galina logišk protavim . Vaikas pradeda nuosekliai lyginti, skirstyti, spr sti apie varias daikt ypatybes, jo s vokos gauna logišk s rang ir daugeliu atvej jo protavimas primena suaugusiojo. Šis tarpsnis vadinamas konkre iai sistemininiu todėl, kad sisteminis mintijimas yra taikomas tik ap iuopiamai tikrovei arba tik konkre ios patirties padariniams. Esamas tikrov s patyrimas ta iau n ra laikomas vienos iš daugelio konkre iai manom galimybi išraiška; kitaip tariant, viros savyb s yra suprantamos kaip konkre ti daikt ar reiškini dalis, o ne kaip vienas iš keleto b d tuos daiktus ar reiškinius aptarti. Pavyzdžiui, jeigu mokyklinio amžiaus vaikas turi nuspr sti koki gyv n gal t b ti naujai atrastoje saloje, jei vienintel s savyb s, kurias mok tume atpažinti b t plaukymas, vaikš iojimas, ir kailio tur jimas ar netur jimas, jis lengvai išvardina plaukiojan ius gyv nus, vaikš iojan ius gyv nus, gyvius su kailiu, ir gyvius be kailio. Dar paklausintas, jis nusprendžia, kad gal t b t plaukiojan i kailiuot ir vaikš iojan i kailiuot gyvi , ir taip pat plaukiojan i be kailio ir vaikš iojan i be kailio. Ta iau jis sistematiškai neišsemia vis galimybi , nepareiškia, kad gal t neb ti joki gyvi , arba, kad kai kurie kailiuoti gyv nai gal t ir plaukioti ir vaikš ioti. Arba v l, jeigu vaikui duodamos senoviškos svarstykl s ir keletas viraus dydžio svars i , ir jei jo uždavinys yra išmokti svarstyklės išbalansuoti, tai jis bebandydamas suranda

kur svarst ties kuria svirtel s vieta reikia užkabinti, kad svarstykl s išsibalansuot , ir gali net t santyk išreikšti taisykl s b du, ta iau jis tos taisykl s nesugeba išreikšti abstrak iai, taip kad j b t galima pritaikyti bet kokio dydžio svarstykl ms, ir bet kokiems svars iams. Jo sudaromos taisykl s ribojasi konkre ios pa-tirties duomenimis.

Paskutin protinio vystymosi pakopa perkelia mintijimo veikl v l nauj plotm , nes svarbieji m stymo veiksmai jau ima medžiag savo veiklai ne konkre i patirt , bet m stymo veiksm davinius. Tatai galina m stym abstrak iomis s vokomis, imant d mesin ne tik esamus, bet ir teoretiniai galimus reiškinius. M s-tymo veiksm sandara gauna login s algebros spr sm savybes. Kadangi m stymo veiksmai dabar gali b ti taikomi bet kokiam turiniui, ši pakopa vadinama formaliai sisteminio m stymo pakopa. Žinoma, tai nereiskia, kad ši pakop pasiek s žmogus tik tokiu b du visus gyvenimo reikalus sprendžia. Anaipol, neskiekveina aukštesn pakopa jungia ir visus žemesni pakop pasiekimus, kurie turi savo viet m stymo veiksm s rangoje. Aplinkyb se, kuriose pakanka praktin s veiklos, žmogus taip ir veikia. Taip pat, nauji uždaviniai dažnai b na lengviau sprendžiami konkre i duomen plotm je; tiktai abstrak iai m styti paj giantis žmogus ia nesustoja ir nepamiršta, kad tasai uždavinio sukonkretinimas yra tik vienas iš daugelio galim , naudingas visuotiniam d sniui išvesti.

Šitoks protinio vystymosi aptarimas tinka tik apibendrintam, vidurkio žmogui. Tai yra schema padedanti protin vystym si studijuoti, bet ne tikslus tokio vystymosi vaizdas. Daugelis pasiekim , kurie yra laikomi b dingais kuriam vienam vystymosi tarpsniui, nerandami tuo pa iu metu. Net ir medžiagin s tikrov s pažinimo vystymosi tempas skiriasi pagal tikrov s sritis, vaik konkre i patirt , gyvenamos kult ros bruožus, ir t.t. ⁷ Kai svars-tomas socialin s tikrov s pažinimas, ia išd styt m stymo vys-tymosi raid b na dar sunkiau atpažinti. Ta iau paskatinti Piaget teoretini teigim apie esmin m stymo veiksm tapatum , nepai-sant kuriai tikrov s sri iai jie b t taikomi, L. Kohlberg ir jo

⁷ Daugyb tyrim parod vystymosi tempo variacij ; pavyzdžiui J. Bruner, *Studies in Cognitive Growth*, Wiley 1966 ; R. D. Tundenham, *Theoretical Regularities and Individual Idiosyncrasies*, žr. D. R. Green, M. P. Ford ir G. B. Flamer, *Measurement and Piaget*, 1971 ; Užgiris, I. C., *Situational Generality of Conservation*, žr. *Child Development*, 1964 m. 35 t., 831-841 psl.

mokiniai — E. Turiel, J. Rest, R. Kramer, ir kiti — prad jo nuosekliai tirti etini norm supratimo vystym si. Be abejo, juos taip pat skatino bendroji nuomon , kad lig tol naudoti b dai doringiam vystymuisi studijuoti nedav pakartojam davini . Kiek psichoanalitin s teorijos kv pti s žin s galios tyrimai, tiek ir visuomeninio lavinimo poži rio paveikti gero elgesio steb jimai, dav susikertan ius, nenuoseklius rezultatus. Abu šie poži riai ne m d mesin vaiko protinio vystymosi ar, kitaip tariant, neatsižvelg m stymo element dorini sprendim ir veiksm grandin je. Buvo manoma, kad moraliai svertini veiksmai priklauso nuo s žin s išsivystymo kritiškame vaikyst s laikotarpyje, arba nuo gero elgesio taisykli sis moninimo, tod l buvo ieškoma b d kalt s jausmui pamatuoti, bet mažai r pinamasi pa i problematini situacij ar dorini princip skirtingu supratimu vystymosi eigoje. Tiesa, Kohlberg lig šiol apsiribojo dorini sprendim tyrimu, nebandant juos derinti su veikla tikroviškose situacijose, bet ir tai jau dav domios medžiagos.

Etini princip supratimas — Nedr su psichologui leistis etikos problemas. Vienok sunku nepasteb ti, kad socialiniuose moksluose paplit s etini norm reliatyvumo pripažinimas vargiai derinasi su randamu m stymo vystymosi raidos visuotinumu. Tai skatina kai kuriuos psichologus teigti, kad, nors konkre ios etikos taisykl s gali griežtai skirtis viariose kult rose, protavimas tas taisykles pritaikant, atskleidžiantis tikr j supratim , vyksta visiems bendra eiga. ia turima galvoje ne protavimas aplamai, bet protavimas darant dorinius sprendimus. Norint kalb ti apie tokio protavimo vystym si, reikia rasti visuotinai priimtin etini vertybi , kad sprendimai daromi jomis vadovaujantis b t filosof pripaž stami doriniais sprendimais. Kohlberg argumentuoja, kad tik teisingumo vertyb atitinka visuotinum, privalumo, kategoriškumo, ir nekintamumo reikalavimams ir tod l dorini sprendim vystym si reikia aptarti kaip teisingumo principo supratimo raid ⁸. Nors gerov s (savo ir kit), naudos, bei autoriteto gerbimo vertyb s gali b ti naudojamos, darant dorinius sprendimus, aukš iausioje etini norm supratimo pakopoje jos užima antrin viet , pajungtos suvisuotintam ir sukategorintam teisingumo principui. Ta iau Kohlberg ne tuo remia teisingumo principo pirmum : jis neteigia, kad, jeigu tikrov je teisingumo principas yra vartojamas labiausiai išsivys iusi žmoni , tai juo visi ir tu-

⁸ L. Kohlberg, *From is to Ought*, žr. T. Mischel, *Cognitive Development and Epistemology*, 1971, 151-235 psl.

ret vadovautis, darydami dorinius sprendimus. Jis rodin ja, kad tik nuoseklus teisingumo principo pritaikymas neveda prie prieštarujan i sprendim ir, tod l, apibr žia etini norm supratimo vystym si kaip logišk raid linkui pilnutinio teisingumo principo supratimo. Savo vystymosi raidos aptarimu bei strukt riniu vystymosi pakop išskyrimu Kohlberg'o dorini sprendim vystymosi teorija yra gimininga Piaget'o protinio vystymosi teorijai. Vienok Kohlberg naudojasi ir kit pirmtak , kurie dom josi visuomenin s tikrov s supratimo vystymusi, mintimis ⁹.

Kohlberg aptaria tris pagrindines dorini sprendim vystymosi pakopas: priešutartin pakop , sand rio pakop , ir principin (arba savarankišk j) pakop ¹⁰. Kiekviena j dar skirstoma du tarpnius, tuo b du nusakant šešias stadijas dorini sprendim vystymosi raidoje. Reikia pabr žti, kad kiekviena stadija yra atpaž stama ne iš to, koks konkretus sprendimas padaromas, bet iš to, kaip žmogus samprotauja sprendim darydamas ir kokiomis etin mis normomis savo sprendim pateisina. Kohlberg tvirtina, kad kiekviena stadija remiasi skirtinga m stymo veism sandara ir atspindi skirting teisingumo vertyb s supratim ; kiekviena aukštesn stadija apr pia vis platesn galimybi lauk , bet veda prie vis labiau nuosekli , suderint , viens kitam neprieštarujan i sprendim . Šiems teigimams paremti, Kohlberg ir jo bendradarbiai yra surink nemažai davini iš pasikalb jim su jaunuoliais ir suaugusiais tarp maždaug 10 ir 28 met amžiaus. Tokie pasikalb jimai remiasi svarstymu specialiai sudaryt , moraliai kebli situacij , ir leidžia nustatyti ne tik m stymo lyg dorini sprendim srityje, bet ir žmogaus vertybi s rang , etini d sni vaidmens visuomen je supratim , paži r žmogaus teises, ir panašiai. Per ilgai užtrukt kiekvien vystymosi pakop visais šiais poži riaais aptarti, tod l apsiribosiu tik m stymo veism sandara ir teisingumo vertyb s supratimu.

Priešutartin vystymosi pakopa pasižymi asmeniškumu, gero ir blogo elgesio taisykles vertinant. Pasekm s pa iam veik jui apibr žia veism teisingum . Sprend jas atsižvelgia tiktai vien poži r , arba savo, arba to, kuris turi j g ir vali . Pirmasis tarpnis apib dinamas sutapatiniu teisingumo su išoriniais vert s ar j gos skirtumais. Silpnesni turi klausyti stipresni j , vargšai turi

⁹ Visuomenin s tikrov s supratimo vystym si nagrin jo : J. M. Baldwin, *Social and Ethical Interpretations in Mental Development*, 1906 ; J. Dewey, *Moral Principles in Education*, 1909 ; G. H. Mead, *Mind, Self, and Society*, Chicago 1934.

¹⁰ L. Kohlberg, *Stage and sequence*, žr. D. A. Goslin, *Handbook of Socialization Theory and Research*, 1969, 317-480 psl.

nusilenkti turtingiems, negražiams turi tekti nemalon s darbai ir panašiai. Kohlberg duoda pavyzd dešimtame io, kuris samprotauja, kad jeigu l ktuvo patarnautoja turi tik vien tablet vaist , reikaling ir turtingai keliautojai ir paprastai patarnautojos paž stamai, teisinga b t tablet atiduoti turtingajai; ta iau jeigu nelaim s atveju reikt pasirinkti, ar gelb ti vien svarb asmen , ar daug šiaip sau žmoni , tas pats vaikas galvoja, kad reikia gelb ti didesn skai i žmoni , nes jie visi drauge gali tur ti daugiau nam , daikt , ir šiaip visoki g rybi negu vienas, kad ir svarbus žmogus. Tokie sprendimai yra pateisinami pasekm mis veik jui. Vaistus reikia duoti turtingai poniai, nes ji gali pasodinti patarnautoj kal jiman. Jeigu sprendžiama ar mirtinai sergan ios moters vyras turi teis vogti vaistus iš išrad jo, kuris atsisako juos parduoti už tiek, kiek tas vyras gali mok ti, atsakymas gali b ti «taip », pateisinant, kad jeigu žmona mirt , kiti gal t kaltinti vyr , kad ja nesir pino, arba « ne », pateisinant, kad už vagyst galima patekti kal jiman. Vienu ir kitu atveju atsižvelgiama tik pasekmes veik jui. Toks samprotavimas remiasi primityviu etini norm privalumo supratimu: jeigu privalu nedaryti blogio, tai blogis b tinai iššaukia bausm , o jei yra bausm , tai tur jo b ti ir blogis. ia taip pat matoma abstrak i s vok sukonkretinimas.

Antrasis šios pakopos tarpsnis pasižymi teisingumo sutapatimu ne tiek su išorine verte ar j ga, kiek su nor bei reikalavim patenkinimu. Sprendimai b na mažiau griežti, nes pradedama suprasti atsilyginimo d snis žmoni santykiuose, ta iau pateisinimai tiems sprendimams yra grynai pragmatiški. Pavyzdžiui, samprotaujama, kad reikia gelb ti draugo gyvyb , nes gal jis kada bus reikalingas paties gyvybei išgelb ti; arba, kad nereikia sk sti brolio t vui, nes kit kart brolis gali pat pask sti. Vaist vagyst s problemoje, teigiamas sprendimas pateisinamas žmonos reikalingumu ir tuo, kad kal jimo bausm grei iausiai neb t ilga; neigiamas sprendimas pateisinamas tuo, kad jeigu vaistai ir pad t , už vagyst reikt s d ti kal jime ir vistiek netekt su žmona gyventi. Vienu ir kitu atveju veiksmo teisingum apsprendžia nauda. Nors vidiniai norai ir jausmai pripaž stami ir kitiems žmon ms, sprendimai n ra daromi suderinant abiej poži rius.

Antroji, sand rio moralini sprendim vystymosi pakopa pasižymi visuomen s santvarkos vertinimu. Šeimos, draug , visuomen s nuomon yra laikoma svarbia, ir asmeniška nauda ar skriauda yra subordinuojama sutartini nuostat palaikymui. Teisingumas sutapatinamas su visuomen s nuostat vykdymu. Šios pakopos

pirmasis tarpsnis atspindi konkretni toki sutartini nuostat supratim , o antrasis tarpsnis — labiau abstrakt poži r visuomen ir statymus. Pirm j tarpsn Kohlberg vadina «ger tarpusavio santyki » morale, nes teisingumas suprantamas pagal « daryk kitiems taip, kaip nori, kad kiti tau daryt » d sn . Samprotaujant sugebama atsizvelgti ir derinti daugiau negu vien poži r , ta iau sprendimai dažnai b na kompromisiniai, nes vertyb s, kuriomis vadovaujamosi, neturi visuotinum ypatyb s. Pavyzdžiui, sprendžiama, kad apie broli reikia pasakyti t vui, nes jei t vas v liau sužinos, tai bus prarastas t vo pasitik jimas; nors ir blogai, kad sk stas brolis nebepasitik s, ta iau t vas yra šeimos galva ir tod l jo nuomon svaresn . Vaist vagyst s problemos atveju, sprendimai pateisinami sivaizduojamu kit veik jo poelgio teigiamu arba neigiamu vertinimu. Iš viso, stengiamasi eiti kito pad t , atsizvelgti kito jausmus bei poreikius, ir daryti tai, kas b t kit , veik jui svarbi asmen , teigiamai vertinama. Ši stadija viršija ankstyvesnias, nes teisingumas nebematuojamas tiesioginiu atsilyginimu už padarytus veiksmus, o einant kito pad t ir atsizvelgiant savo b sim veiksm pas kas kitam, dar prieš pradendant su juo santykiauti. Tod l pripaž stama, kad vargšui reikia duoti daugiau, nes jam daugiau reikia (o ne tod l, kad jis bus d kingas), kad negalima keršyti, nes tada ir kitas gal t , keršyti, ir taip neb t kerštui galo ir panašiai. Šios stadijos samprotavimai yra apriboti tr kumu d sni , kurie pasakyt , kaip suderinti susikertan ius kit poreikius ir kaip elgtis su tais, kurie nesilaiko sutartini elgesio d sni .

Antr j sand rio pakopos tarpsn Kohlberg vadina «tvarkos ir statym » morale. Šiai stadijai b dingas mintijimas išsprendžia ia tik min tus ankstesn s stadijos sunkumus, suvisuotinant esam visuomenin santvark ir jos statymus. Teisingumas sutapatinamas su esamos santvarkos ir statym palaikymu (ne tik klausymu), o g ris ir blogis sprendžiamas prisiimant ne kurio nors kito asmens, bet visos visuomen s poži r . Pareiga visuomenei, garb ar negarb , išplaukianti iš visos bendruomen s vertinimo, eina šios stadijos samprotavimus; teigiama, kad visuomen s patarnavimai turi b ti nusipelnyti darbu ir patarnavimais visuomenei, o nusikaltimai bendrai tvarkai baudžiami, bausme atlyginant visuomenei padaryt skriaud . Suaugusi j svarstymai, darant dorinius sprendimus, dažniausiai atitinka šiai stadijai. Nepaisant to, Kohlberg mano, kad galima išskirti dar dvi etini sprendim vystymosi stadijas, sudaranias principin arba savarankiš j pakop .

Pirmasis principin s pakopos tarpsnis apib dinamas bendros gerov s principo iš limu. Nors taip samprotaujant prisiimamas

visos bendruomenės požiūris, bet esamiems statymams ir santvarkai nebeteikiama absoliutios vertės. Svarstant atsižvelgiama galimumus bendrai gerovei padidinti, statymams patobulinti. Tad, teisingumas siejamas su bendruomenės gerove ir su žmogaus esmini teisi saugojimu, o ne su esamos santvarkos palaikymu. Yra pabrėžiama sutarimo svarba, kiek nustatant visuomenės santvarką, tiek kasdieniniuose žmoni savitarpio santykiuose. Statymai laikomi sutartinėmis priemonėmis konfliktams tarp susikertančių teisi išspręsti. Iš viso, tikslingai b dais sutarimui pasiekti, ar tai nustatant visuomenės santvarką ar leidžiant statymus, vertinami daugiau negu tais b dais atsiektos pasekmės, nes tol, kol laikomasi visiems priimtini tiksling sutarimo b d , yra priemonės esamiems potvarkiams pakeisti. Kadangi tik laisvai sudarytos sutartys galioja, laisv kaip vertyb gauna pagrindinę reikšmę. Gyvyb yra pripažįstama kaip viena iš žmogaus esmini teisi . Taipgi, galimum lygybe, o ne visuomenės atlyginimo už nuveikt darb lygybe apibrėžiama teisingumas bendruomenės santvarkoje. Moraliniai sprendimai daromi atsižvelgiant visumos vali ir gerovės, bet b na pateisinami savigarbos jausmais, paremtais tos valios bei gerovės supratimu, o ne viešu visuomenės vertinimu.

Antrasis principinis pakopos tarpinis pasiūlymi etini princip suvisuotinimu ir sukategorinimu, nesikreipiant visuomenės pritarim , vali , ar panašiai. Pats individas tuos principus priiima ir j pasirinkim pateisina j tikslingumu, išsamumu, ar visuotinio privalumo galimumu. Ši stadij b tina skirti nuo daug ankstyvesnio vadovavimosi asmeniškais norais bei reikalavimais. Taip priiimti principai b na iš esmės teisingumo principo variantai, paremti kiekvieno žmogaus žmogiškumo gerbimu ir visuotinos žmoni teisi lygybės pripažinimu. Iš ši princip išplaukia sutarimi bei sutarimo b du priet potvarki laikymasis. Taciau jeigu statymai ar potvarkiai prieštarauja šiems principams, individas atiduoda pirmum savo principams. Net ir statymo sulaužymas gali b ti pateisintas, nes savigarba matuojama ne sutartinės valios vykdymu, o visuotini etini princip laikymusi¹¹. Kohlberg ši pakop laiko aukštesniu dorini sprendim vystymosi lygiu, nes dorini samprotavim vystymosi kaitoje vis surandamas teisingumo požvilgis ia pasiekia pilnutin išraišk

S ryšio galimūmai — Gržtant prie ia pateikt protinio vystymosi ir dorini sprendim vystymosi išdystym bendrai, paraleli ^{11 11}

¹¹ Šitok argument gražiai išvyst H. D. Thoreau, *Civil Disobedience*,

nesunku rasti. Ir viena ir kita raida remiasi m stymo veiksm sandaros did jan iu išsamumu, susijungimu, lankstumu bei dar- numu. Vienok protinis vystymasis vyksta daug spar iau negu mo- ralini sprendim vystymasis¹². Jeigu baigdami gimnazij daug- mas yra ne tik pasiek formaliai sisteminio protavimo lyg , bet ir j gerokai tvirtin , tai tuo pat metu j moraliniai sprendimai vos pradeda atspind ti sand rio pakopos lyg . Iš to nesunku spr sti, tad protinis vystymasis sudaro pagrind , reikaling dorini spren- dim vystymuisi, bet dar tenka ieškoti tarpini atsiekim , kurie pad t paaiškinti ši dviej šak išsiskyrim vystymosi metu. Pats Piaget išk l asmenini santyki patiries galim vaidmen . Jis pasteb jo, kad priešsisteminio m stymo tarpsnyje vaikai sprendžia apie veiksm g r ir blog grynai iš j pasekmi , visai neatsižvelgdami veik jo intencijas. Tuo tarpu pasiek konkre-iai sisteminio m stymo pakop , jie jau priima ir veik jo inten- cijas d mesin. Piaget samprotavo, kad kol vaiko asmenini san- tyki ratelis susideda iš šeimos nari , jo patirtis ribojasi hierarchi- niais santykiais, kuriuose t v paži ra visada turi didesn s reikš- m s. Tik iš jus mokykl ir prad jus santykiauti su bendraam- žiais, vaikas patiria tok santyk , kuriame abiej dalyvi požvil- gjai vienodai galioja. Piaget svarst , kad ši patirtis grei iausiai padeda m stymo veiksm vystymuisi ir atsispindi tiek fizin s tikrov s tiek ir dorini sprendim srityje.

Nedaug yra buv bandym palyginti m stymo lyg vienodo am- žiaus vaik , kuri tarpasmenini santyki patirtis žymiai skirt si. Seiman band nustatyti vairaus amžiaus vaik sugeb jim eiti kito žmogaus pad t ir prisiimti kito žmogaus požvilg¹³. Jis rado, kad priešsisteminio m stymo tarpsnyje, vaikai neskiria savo ir kito paži r kuri nors situacij . Nors jie ir gali teisingai vertinti kito viešai parodomus jausmus ar norus, jie sprendžia apie situa- cij iš savo, o ne kito požvilgio. Tatai atitinka vaiko nesugeb - jim šitame vystymosi tarpsnyje priimti d mesin daugiau negu vien daikto savyb , daiktus skirstant ar vertinant j ypatumus. Pasiek s konkre iai sisteminio m stymo tarpsn , vaikas pradeda suprasti, kad kitas turi savo požvilg ir, kad kito požvilgis gali skirtis nuo jo požvilgio. Ta iau jei, svarstydamas apie daiktin

¹² Pavyzdiiui, D. Kuhn, J. Langer, L. Kohlberg ir N. S. Haan, *The Development of Formal Operations in Logical and Moral Judgement*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1977, 95 t., 97-188 psl.; L. Lee, *The Concomitant Development of Cognitive and Moral Modes of Thought*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1971, 83 t., 93-146 psl.

¹³ R. Selman, *The Relation of Role-taking to the Development of Moral Judgement in Children*, žr. *Child Development*, 1971 m. 42 t., 79-92 psl.

tikrov, vaikas sugeba skirtingas daikt savybessu derinti, tai, sprsdamas apie dorines situacijas, jis dar vis vadovaujasi autoriteto ar jgos požiriu. Vliu, tame pat mstymo tarpsnyje, vaikas pradeda suprasti ne tik tai, kad kitas turi skirting poživilg, bet ir tai, kad kiekvienas j iki tam tikro laipsnio suvokia viens kito poživilg. Šis supratimas atsispindi šiame tarpsnyje taip m - giamuose strategijos žaidimuose, nes vaikas jau sugeba eiti kito pad t ir spr sti apie kito siekimus bei galimus veiksmus. Dorini sprendim plotm je tatau pasirodo atsisakymu grynai išorini savybi mato, darant g rio ir blogio sprendimus, tik tie sprendimai dar vis b na dominuojami asmeniškios naudos poži - rio. Išeina, kad sugeb jimas priiimti kito poživilg yra artimiau susietas su protiniu vystymusi apamai, ir bent kol kas neišaiškina l tesnio vystymosi dorini sprendim plotm je. domu, kad pasiek s formaliai sistematinio m stymo tarpsn, žmogus sugeba visai atsiriboti nuo vykstan ios situacijos ir santyk savo su kitu paži r ti ne tik iš j abiej, bet ir iš tre io asmens taško. Tautu dorini sprendim srityje, jis dar vis vadovaujasi santykiautoj poživilgiais, nors ir geriau sugeb damas atsižvelgti kito pad t («ger tarpusavio santyki » moral). Formaliai sistematinio m s - tymo išsivystymas, galinantis žmog suvokti konkre iai egzistuo - jan ius reiškinius kaip hipotetini galimum rinkinio išraiškas pasireiškia sugeb jimu suprasti, kad žmoni santykiuose, jus kito pad t, manoma j klaidingai vertinti ir gyti klaiding kito poživilgio supratim . Tada vertinama vairi sutartini tarpusavio susipratimo sistem svarba. Tai gal bent truput paaiš - kina, kod l dorini sprendim srityje, užuot suprat s esamos tvar - kos ir statym ribotum, žmogus kaip tik pasirenka esam tvark griežtai palaikyti. Tiktai nedaugelis, ir tai žymiai v liu, pradeda ži r t esam visuomenin santvark kaip vien iš galim sant - vark ir ieškoti visuotini princip tos santvarkos teisingum pa - sverti. Iš ši davim matyti, kad, nors sugeb jimas priiimti kito poživilg vystosi d sningai, jis yra artimiau susietas su protiniu vystymusi apamai, negu su etini princip supratimo lygiu, ir ši dviej m stymo šak santykio neišsprendžia.

Kaip tada t skirting vystymosi temp šiose dviejose šakose paaiškinti? Tenka iš naujo panagrin ti patirties s vok . Ir Piaget ir Kohlberg pripaž sta, kad vystymasis remiasi žmogaus patirtimi, kad vair s patyrimai sudaro medžiag reikaling m stymo vysty - muisi. Jie neži ri vystym si kaip kok automatišk atsisklei - dim pagal gamtos nustatyt temp . Iš kitos pus s, aišku, kad jie neži ri vystym si kaip išorini veiksn takos padarin . Vystymasis yra vidinis procesas, bet jo medžiaga yra žmogaus pa -

tirtis, gyjama santykyje su tikrove. Žmogus suvokia savo aplink , naudodamasis turimomis s vokomis, mintijimo veiksmis, tad ir jo patirtis kei iasi jam besivystant. Ankstyvieji vystymosi tarpiniai slepia savyje savo subyr jimo gr d , nes jiems b ding psichinis veiklos ranki ribotumas išryšk ja, bandant jais apr pti vis didesn tikrov s lauk . Pastebima sprendim prieštaravimas, rezultatai nepastovumas. Tie prieštaravimai, nedarnumai, ribotumai ir sudaro s lygas visos m stymo veiksm sandaros persitvarkymui, vedan iam aukštesn pakop . Atrodo, kad šis persitvarkymo procesas vyksta nevienodu grei iu tikrov s d sni supratimo ir moralini princip supratimo srityse. Tekt spr sti, kad vaik patirtis šiose srityse gerokai skiriasi. Galima b t teigti, kad dorini sprendim sritis yra nepalyginti mažesn , tad žmogaus patirtis šioje srityje yra taip pat nedidel . Ne taip dažnai reikia spr sti apie teisingum , g r ir blog , nes pro iai tvarko kasdienin gyvenim . Nors toks patyrim kiekio argumentas n ra per daug tikinantis, vis d lto yra tiesa, kad dorov s viešose mokyklose n ra mokoma, šeimos dorov s pokalbiais irgi daug neužiima, o vaiko d mesys augimo metu yra s moningai kreipiamas daiktin s tikrov s pažinim . Buvo parodyta, kad jeigu vaikui leidžiama pasirinkti jam geriausiai patinkamus argumentus už ar prieš tam tikr sprendim , vertinant vairias moraliai painias situacijas, jis pasirenka samprotavimus atspindin ius mintijim viena stadija aukštesn negu jo paties¹⁴. Nors vaikas geriausiai supranta argumentus atspindin ius mintijim b ding tai stadijai, kuri labiausiai atitinka jo paties samprotavimus, jis be vargo supranta argumentus paremtus mintijimu b dingus žemesn ms stadijoms ir pus tinai supranta samprotavimus b dingus aukštesnei stadijai. Tod l galima manyti, kad dorovini problem svarstymas, sudarantis s lygas išgirsti vairius samprotavimus, paveikt mintijimo vystym si dorini sprendim srityje.

Gal dar svarbiau b t prisiminti, kad vystymasis remiasi patyrimais, kurie išryškina turim veiklos b d ribotum . Gi moralin je srityje visuomen yra suinteresuota, kad b t laikomasi aiški elgesio taisykli , nesvarbu ar jos aklaui išmokstamos, ar apgalvotai priisiimamos. Gal b t žmogui atsiranda mažai prog savo nepilnai pamatuot etini d sni ribotum ar nesuderinamum pasteb ti. Reikt manyti, kad tokie nesuderinamumai yra išryšk t , susiduriant su kitokia paži ra, diskutuojant veiksm ar nuostat teisingum . Kadangi nedaugė žmoni pasiekia prin- ¹¹

¹¹J. Rest, *The Hierarchical Nature of Moral Judgement*, žr. *Journal of Personality*, 1973, 41 t., 86-109 psl.

cipin etini norm supratimo pakop Kohlberg sistemoje, daugumas vaik retai susiduria su tokiu supratimu parentais samprotavimais. Valstyb taip pat yra linkus palaikyti *status quo*, ir ugdyti ne principin , o «tvarkos ir statym » moral . Tik svarb s istoriniai vykiai sukelia viešumoje diskusijas apie g r ir blog , teises ir teisingum , gi šiaip tokie dalykai, pavyzdžiui, spaudoje, retai telie iami. Tad ir suaugusiam retai yra progos palyginti savo ir kit samprotavimus šioje srityje. Neseniai atlikti tyrimai parod , kad, vedus dorini problem svarstym eksperimentin kurs , gimnazistai gali b ti paveikiami ir trumpu laiku pasiekia bent viena stadija aukštesn etini princip supratimo lyg ¹⁵. Betgi j pažanga ribojasi ketvirtojo tarpsnio, arba «tvarkos ir statym » moral s pasiekimu. Tuo tarpu bandymai su universiteto studentais parod , kad apie 40% antro kurso student pasiekia principin pakop toki svarstym pas koje per gana trump laik ¹⁶. Kohlberg aiškina, kad yra svarbu ne tik su vairaus lygio samprotavimais susipažinti, bet taip pat patekti gyvenimišk situacij , kuri skatint turimus principus bei vertybes persvarstyti.

Nors Kohlberg ir jo mokini tyrimai dar tik pradeda atskleisti etini norm supratimo vystymosi detales, jie jau yra dom s tuo, kad j daviniai parodo intym ryš tarp susikirtim savo samprotavimuose žvelgimo ir mintijimo tolimesnio vystymosi. Nors vystymosi tempas tikrov s ir etini norm supratimo srityse gero kai skiriasi, atrodo, kad per jimas iš vienos pakopos kit gali b ti paaiškinamas s veika tarp žmogaus turim s vok bei m s tymo b d ir jo gyjamos patirties tiek vienoje tiek antroje srityje.

Ina . Užgir ien

¹⁵ M. Blatt ir L. Kohlberg, *Effects of Classroom Moral Discussions upon Children's Level of Moral Judgement*, žr. *Journal of Moral Education*, 1975, 4 t., 129-162 psl.

¹⁶ D. Boyd, *A Developmental Approach to Undergraduate Ethics*, filosofijos moksl disertacija Harvard universitete, 1973.

ON THE RELATIONSHIP OF COGNITIVE DEVELOPMENT TO MORAL REASONING

by
Ina . Uzgir is

(Summary)

Developmental psychology, as most social sciences, has been influenced by structuralism to reconsider some long-standing issues. One such issue concerns the relationships between different domains of functioning particularly in the course of development, and the effects of experience on such relationships. In the present paper, the relationship between development in cognitive functioning and moral reasoning is examined.

Piaget's theory provides a genetic-structuralist account of changes in cognitive structures during childhood and youth. The claim is made that cognitive structures form distinct wholes at each of the four main stages in development. Although empirical studies have demonstrated considerable variation in the rate of progress through these stages in different cultural environments, the sequence of the main stages appears to be invariant. In contrast, the order and timing of the manifestation of such structures in particular domains of functioning seems to be quite variable. The question arises whether the organization of cognitive processes is best conceived as a single total structure or as a family of related, domain-specific structures.

To examine this question, development in the domain of moral reasoning is discussed. Kohlberg's elaboration of Piaget's two levels in moral reasoning is described and some empirical research concerning progress in moral reasoning is presented. Although a parallelism between stages in cognitive functioning and moral reasoning can be constructed, the available evidence suggests that the structurally parallel levels in moral reasoning are attained after a considerable delay. Thus, it seems that cognitive attainments may be necessary, but not sufficient for the realization of parallel levels in the domain of moral reasoning. Some experiential factors that may account for this delay are discussed and the moral education programs being attempted by Kohlberg and some of his students are briefly mentioned.